

מאורות תורת המשפט

תשובות אקטואליות בדיני ממונות

אבישי נתן מייטליס

כז בחשוון תשע"ו נשלח ח"נ מדי שבועיים, להצטרפות: meorothamishpat@gmail.com גליון מספר

45

כתובה שנשרפה בהצתות

המקרה:

בגל ההצתות שהתרחשו במוקדים שונים בארץ, עלה ביתה של משפחה כולו בלהבות וכל תכולתו כולתה. בין הדברים שהאש כילתה, היתה כתובתה של האישה. הזוג ניגש מיד לרבנות כדין, לכתוב כתובה חדשה. הם לא זכרו מה היה גובה הסכום שנכתב בכתובה שהיתה להם, אך זכרו בוודאות שהוא היה נקוב בשקלים ישנים (ואולי יש כאלו שכתובתם בלירות).

קעת הם מבקשים לדעת איזה סכום יכתבו בכתובתם, והאם יכתבו כפי שהתחייב הבעל בעבר או לפי הערך של שקל חדש.

תשובה

מי שנשרפה כתובתם או אבדה, חייבים מיד לכתוב כתובה אחרת, ואסור להם להמשיך לשהות ביחד בלא כתובה. אומנם עדיף שיעשו מיידית קניין בפני עדים (ואולי די בקניין שהיה בחופה) או יתנו לאישה חפצים בעלי ערך ממוני כערך כתובתה. אולם אינם צריכים לבוא באופן בהול ודחוף, אלא לסדר זאת בהקדם האפשרי, כיון שישנו העתק ברבנות שיש שסברו שניתן לסמוך עליו. וגם ניתן לסמוך על כך שאין כיום אפשרות לגרש בעל כורחה של האישה, ובוודאי יסדירו בי"ד ביניהם את חיוב כתובתה.

את הסכום יש לכתוב לפי הערך הממוני העדכני, בשקלים חדשים, ולא כפי שהיה כתוב בכתובה.

סכום הכתובה צריך להיות לפחות כערך הכתובה הראשונה (אפשר לבדוק מה הסכום בהעתק ברבנות), ועדיף מעט יותר, אך לא ניתן לחייב את הבעל בסכום מסויים בלא עדות על גובה הכתובה הראשונה.

נמוקי הדין

איסור לשהות עם אשתו ללא כתובה

אסרו חכמים על אדם לשהות עם אשתו אפילו שעה קלה בלא כתובה, שלא תהא קלה בעיניו להוציאה, כמבואר ביבמות בדף פט. ובכתובות בדף לט. ובדף נד. וב"ק בדף פט. ובשו"ע אבהע"ז סי' סו סעי' ג. ואמרו חכמים שאם נהג כן, בעילתו בעילת זנות כדאיתא במשנה בכתובות בדף נד: וברמב"ם פ"י ה"ט ובפי"ב אישות ה"ח. ויש מקום לדון אם יש איסור אף על האישה או רק על האיש, עיין אוצר הפוסקים יח, דף יא.

הכתובה הינה אומנם רק שטר חוב, כפי שכתב במחזור ויטרי סי' תע, והלבוש בס"י סו כתב שהבעל הינו הלוח. אך כיון שדעתה של האישה להנשא על סמך עוגן כלכלי זה (הריב"ש בס"י קנג כבר תמה שמאטיים זוז, אינו סכום גבוה כ"כ בכדי שיהווה עוגן לאישה, ולא שיהא נטל קשה על הבעל שלא תהא קלה בעיניו להוציאה. וכתב שבזמן חז"ל שמתואר שהיו עניים ומשתכרים זוז ליום, יש בסכום זה להוות שיהא קשה בעיניו להוציאה), בלא שמתקיימת דעתה, אמדו חכמים שאינה מסכמת להנשא, ונשמט עיקר חלות הנישואין, אף שאין בכוח זאת לבטל את עצם הקידושין מדאורייתא (ובוודאי למ"ד שאין תנאי בנישואין). ועל כן, חייבת שיהיה בידה שטר המעיד על קיום חובו של הבעל כלפיה.

בדבר זה נהגו כבר מימי יעקב אבינו, כפי שמובא במדרש בבראשית מח שהראה יוסף לאביו שטר כתובה שהתחייב לאשתו. הגם שהגמ' בשבת בדף יד. אומרת ששמעון בן שטח תיקן כתובה, כבר בארו הראשונים שם, שאין הכוונה שתיקן את חיוב כתובה, אלא תיקן שכל נכסיו יהיו משועבדים לכך.

אומנם אם לא היה מנהג המקום לכתוב כתובה, לא היה מעכב אם לא כתב, שכן דעת הכל ברורה שישנם חיובי כתובה אף שאין ביד האישה שטר. אולם כשנוהגים לכתוב כתובה, האישה חוששת שבשל העדר השטר לא תהיה זכאית לזכויותיה ולא סומכת דעתה בלא שיש בידה שטר. ולכן מחוייבים לכתוב כתובה ולהותירה ביד האישה או במקום שמור לה, כדאמרינן בגמ' כתובות בדף פב: התקינו שיהיו מניחין אותה בבית חמיה. ובספר יפה ללב ח"ד ס' יו כתב שתיניח אותו ביד קרובותיה. ובאגרות משה אה"ע ח"ג ס' כו כתב שאם מאמינה לבעל שלא יתכחש לכתובה אף בזמן מריבה, יכולה להותירה בידו. ובמשנה הלכות ח"א ס' רצט כתב שתיניחו במקום שיש לשניהם רשות שימוש.

נחלקו הראשונים אם איסור זה נאמר על הייחוד בלבד, שלא יתייחדו בלא כתובה, וכן סברו הרמב"ם בפ"י אישות ה"ז ובמ"מ שם וכלשון השו"ע בס"י ס' ע"א: 'אסור להתייחד עם הכלה קודם שיכתוב לה כתובה', ובב"ש ובח"מ שם בשם הב"ח כתבו שאינו איסור, רק שאין להתייחד בלא כתובה. אך הר"ן רפ"ק דכתובות שהובא ברמ"א שם סבר שהאיסור הוא על קיום האישות בלא כתובה, ולא על עצם הייחוד: 'ויש מקילין ומתירין להתייחד בלא כתובה, ובלבד שלא יבעול'. וכפשוט לשון הגמ' בכתובות בדף ז: 'רבי אמי שרא למיבעל בתחלה בשבת', וכשהתפיסה מטלטלין.

מסופר על רבי זאב מינצברג זצ"ל, שהיה רב הקהילה האשכנזית ברובע היהודי בעת כיבוש הרובע ע"י הירדנים, בשנת תש"ח, שהירדנים שיחררו ושילחו את הזקנים בערב שבת לחופשי, והם התמקמו בקטמון. הרב מינצברג הסתובב בין הבתים להודיע לגולים מהרובע שאסורים הם לשהות את נשותיהם עד שיכתבו כתובה חדשה, תחת זו שאבדה בביתם שנשדד מהם. וכן הצריך בשו"ת חלקת יעקב אבע"ז ס' צ את הניצולים מהשואה לכתוב כתובה חדשה.

פתרון מיידי בהעדר כתובה

הרמב"ם שם הל"ט והשו"ע שם ס' ע"א כתבו שכל שהיה קניין על הכתובה בפני עדים, סר החשש מהאישה, וסמוכה ובטוחה היא על בסיס קניין זה שתקבל את שזכאית לו, ולכן אין איסור להתייחד אף בלא כתובה. וכן נזכר במנהגי מצרים אבן העזר אות טו: 'ובמצרים נהגו הסופרים שכותבין הכתובה, ובליל החופה נוטלין קנין משניהם, ולפעמים אין חותמין אלא עד למחר או למחרת. הרדב"ז ישנות (ח"ד) סימן קעד. ובתנאי שלא יאריכו זמן החתימה'. אולם הרמ"א שם כתב שאין לסמוך על כך אלא בשעת דחק, ומיד יכתוב כתובה. והב"ח סבר שאף בשעת הדחק לא יסמוך על עידי קניין.

אפשרות נוספת מובאת בגמ' בכתובות בדף ז. להתפיס לאישה מטלטלין בשווה דמי הכתובה, וכן הביא השו"ע בס"י ס' ע"ב: 'יכול ליתן לה מטלטלין כנגד כתובתה, ויקבל עליו אחריות אם יאבדו או יזלו'. ולכן מוטב שבהעדר יכולת מיידי לכתוב כתובה, יתפיס מטלטלין, כלומר יתן לאשתו מטלטלין שווה ערך הכתובה, עד שיכתוב לה כתובה כדין.

אבדה או נשרפה הכתובה

הרמ"א בס"י ס' ע"ג כתב שלכאורה ניתן להקל בזמן הזה אם אבדה הכתובה, משום שאם אין מגרשין רק מרצון האשה, אין צריך לכתוב כתובה: 'אם כן בזמן הזה במדינות אלו, שאין מגרשין בעל כרחיה של אשה משום חרם רבינו גרשום... היה אפשר להקל בכתיבת הכתובה, אבל אין המנהג כן ואין לשנות'. אך הב"ש ס"ק יא והח"מ ס"ק יח משמע שחלקו עליו והחמירו בכל עניין, ולדבריהם יש לכתוב כתובה חדשה מיידי.

אולם בשו"ת ציץ אליעזר חלק יט ס' לט נשען על דברי הרמ"א האלו ועל תשובת דברי מלכיאל וסבר שכיון שלא יכול לגרש בעל כורחה, ובוודאי בי"ד שיסדר הגט יסדיר את נושא הכתובה, אין לכתוב שיש לפנות באופן בהול ודחוף לסדר כתובה חלופית: 'אבל אין דחיפות של הליכה לחכם "תיכף" כאשר נאבדה

לסידור כתובה דאירכסא, וגם זהו רק כאשר נודע לדבר ברור שנאבדה לגמרי'. אבל בוודאי חייבים לסדר כתובה אחרת ולא להזניח חובה זו, כפי שכתב שו"ת צ"ץ אליעזר חלק יא' ס' טו לגבי גולי העיר העתיקה.

הב"י בס' יו הביא תשובת הגאונים העוסקת בד"ן כתובה שאבדה: 'עיר שכבשוה גוים ואבדו כתובותיהן (אילו כתובה אחת או שתים או שלש לבד אבדו מוציאין ארבע או חמש מכתובות קרובותיה ונותנים לה כפחותה שבהם) עכשיו שמאורע זה אירע לכל בני המדינה, כך היא תקנת הדבר שיסכימו זקני המדינה, ויחוקו חוק לפי מה שהיו יודעים מנהג מדינתם, העשיר לפי עשרו והעני לפי עניו, והבינוניים לפי מה שהם... כתוב בתשובות הרשב"א בענין הגולים, צריך כל אחד לחדש כתובה, ואפילו לא תפס כתובה לסטים מזויין ושמה ימצאה למחר'. הרמ"א בס' יו סעי' ג הביא תשובה זו וכתב עפ"י המהרי"ק בשורש קטז: 'וכשנאבדה הכתובה ובא לכתוב לה כתובה אחרת, צריך לכתוב לה כתובה גדולה כראשונה'.

נמצא שכל שאפשר ללמוד על גובה הכתובה לפי הנהוג במקום או בקרב בני המשפחה, ינהגו כך. אך במציאות בימינו אם לא זוכרים מה היה הסכום שהתחייב בו הבעל בשעתו, או שישנה מחלוקת מה היה הסכום, הרי המוציא מחבירו עליו הראיה, ולא יוכלו להוציא מהבעל יותר ממה שמסכים. כיון שאין מנהג ברור של סכום הכתובה במקום או בקרב משפחתו או משפחתה, לא יוכלו לחייב את הבעל מעבר לסכום שהוא זוכר. ברם, הבעל לא יוכל לכתוב בכתובה השנייה סכום נמוך משהיה בכתובה הראשונה. ולכן יכתבו סכום שמסתבר לבעל שוודאי הינו זהה לסכום הנקוב בכתובה הראשונה, ועדיף קצת יותר מכך (שלא יתבטל שטר ראשון. ואכמ"ל).

הרי שלמרות השו"ע ניתן לסמוך על הקניין שהיה בעת החופה בפני עדים, ולרמ"א ניתן לסמוך על כך שלא מגרשים בזה"ז בעל כורחה. ולא צריך לכתוב כתובה אחרת. אך הפוסקים כתבו שאין לסמוך על כך, אלא עד שיכתוב כתובה אחרת.

לסמוך על ההעתק הכתובה ברבנות

ישנה מחלוקת אם העתק הכתובה שמצוי ברבנות יכול לשמש ככתובה עבור האישה. בספר הנישואין כהלכתם פ"א סעי' רכה הביא שכיון שהעדים חותמים על ההעתק, הרי ישנה כתובה כדת וכדין השמורה לבני הזוג במשרדי הרבנות, כפי שכתב שהנהיג רבי רפאל אהרון בן שמעון בנהר מצרים הלכות כתובה פ"ב, וכ"כ בשמ"ש ומגן בס' סב והגר"ע יוסף בספר חופה כהלכה פרק ו' הערה י' ובמע"י האומר ח"ט עמ' רסו, ורט בהערות. ובפתחי חושן ח"ח ובנטעי גבריאל נישואין פרק לג, ו' ובשלמי שמחה פרק לד עמ' רנג משמיה דהגרש"ז אויערבאך כתבו שיש לסמוך על כך עד שיכתוב אחרת. אולם השוללים סברו, שכיון שאסור לכתוב שני שטרות על חיוב אחד, ברור שמעיקרא לא ביקשו לעשות את ההעתק ראוי כדינא להוציא עימו ממון. וברור שכשמו הוא, רק העתק לראיה בידי הרבנות (והב"ח בס' מא כתב שיש לחוש שיאבד בכוונה את ההעתק בפני עדים, ויבוא להוציא על סמך העדים. נמצא שיש מכשילה להוציא על סמך ההעתק). ולכן לא יוכל העתק זה לשמש ככתובה בעת הצורך, וכ"כ בתשובות והנהגות ח"א ס' תשס והאור לציון כתובות ס' קכא, א, והגר"ש וזנר בתשובת בית הלוי ז' עמ' ס ובכתובה כהלכתה עמ' שז בשם הגרי"ש אלישיב (וראה מש"כ הגרי"א אליעזרוב בפד"ר כרך כ עמ' 161).

כתיבת כתובה אחרת 'כתובה דאירכסא'

הגמ' בכתובות בדף טז: אמרה שאם ישנם עדים שהכתובה נשרפה, יכולים לכתוב כתובה אחרת, שכן בוודאות לא תוכל האישה להציג כתובה אחרת, ולא יצא תקלה ומכשול מכך שיכתבו כתובה חדשה. ברם אם אין עדות ברורה, יש לחוש לכך, שלאחר שיכתבו כתובה אחרת ותגבה בה האישה, תמצא ותוציא את הכתובה הישנה, ותגבה בשנית את דמי הכתובה, כפי שחששה הגמ' בב"ב בדף קסח... ולכן פסק השו"ע בס' מא סעי' ג שרק אם ישנם עדים על שריפת השטר יכול לכתוב שטר חלופי, אולם אם אין עדים לא יוכל לכתוב שטר אחר, אך במקום צורך יכתוב הטפסת שטר, שהינו העתק השטר, ויצוין על השטר זאת.

וכן בדיננו, יש לציין בתחילת הכתובה, שכתובה זו הינה 'כתובה דאירכסא', שהכוונה שהיתה כתובה שאבדה וכעת כתבו כתובה לזוג, בכדי שלא יעברו על דין חכמים שלא ישהה עם אשתו בלא כתובה. וכיוון שידוע לכל שנכתבה כתובה נוספת, אם יבואו לידי צורך לגבות את הכתובה, ידעו להזהר ולדרוש

קבלה או אסמכתא ששילם מכבר את הכתובה. שמא ימצאו את הכתובה הראשונה, ותבקש לגבות שוב כתובה.

כתובה דאירכסא יש לכתוב מדעת הבעל ומרצונו (רק שטר פסול יכולים העדים שראו וזוכרים את הקניין לכתוב בלא דעתו). והנחלת שבעה כתב שיכתוב את מקום החופה, לפי ששיעור הכתובה נאמד לפי המקום בו נישאו ומנהגו.

לא זוכרים את הסכום שהתחייב בכתובה

אם ישנה עדות של עדים כשרים שזוכרים את חופתם של הזוג, ואת הקניין שעשה הבעל על גובה סכום הכתובה ועל יתר תנאיה, הם יעידו בפני ב"ד, ויכתבו ב"ד כתובה אחרת על סמך עדותם כולל התאריך שהיה כתוב בכתובה. אך בהעדר עדות ואסמכתא על כך, אף אם ישנם עדים שראו מה היה הסכום בכתובה, אך לא ראו את הקניין של הבעל, יעשו עם החתן קניין ויחתימו עדים על חיובו ככל כתובה, ויכתבו את הזמן של כתיבת כתובה שנייה זו. והנחלת שבעה בס"י כתב שכל שמכירים עדים חתימת ידי עדי הכתובה יכולים לכתוב את זמן הכתובה הראשונה.

אם לא זוכרים מה היה הסכום שהתחייב בו בשעתו הבעל, או שישנה מחלוקת מה היה הסכום, הרי המוציא מחברו עליו הראיה, ולא יוכלו להוציא מהבעל יותר ממה שמסכים. אם היה מנהג ברור במקום או בקרב משפחתו או משפחתה, היה נכון לדבוק במנהג זה, שכן מסתבר שנהגו כן בעת נישואיהם, או שחייב בו מדין עולה עימו. אבל לא מצוי הוא שיש מנהג ברור בגובה סכום הכתובה, ולכן לא יוכלו לחייב את הבעל מעבר לסכום שהוא זוכר. ובלבד שלא יהיה סכום נמוך משהיה בכתובה הראשונה.

אם נמצאת הכתובה הראשונה, כתב הגרש"א שטרן בכתובה כהלכה שיש לקרוע אחת מהן. ועדיף שיקרעו את הראשונה, שכבר מחלו עליה, ויקיימו את השנייה. כמבואר בשו"ע ח"מ בס"י מא ובאה"ע ז' בס"י ק סעי' ג שאם הוציאה האישה שתי כתובות, ביטלה השנייה את הראשונה, וגובה מזמן השנייה, אלא א"כ הוסיף בכתובה השנייה משהו. ואכמ"ל בדין זה. ומו"ר הגר"ז"נ גולדברג שליט"א פקפק בכך, וסבר שלא מחלה האישה על הכתובה הראשונה.

כתובה שהסכום הנקוב בה היה בשקל ישן

במקרה שלנו מדובר בזוג שכתובתם נכתבה בזמן שהיה נהוג שקל ישן, ועם הזמן שהנהיגו את השקל החדש, נמצא שערך הכתובה נמוך מהחיוב הבסיסי ומינימלי של דין הכתובות. שכן חייב אדם לכתוב כתובה לאשתו סכום מינימלי מסויים, לבתולה יש חיוב לכתוב מאתיים, ולבעולה יש חיוב ליתן מנה בכתובתה. מלבד תוספת כתובה שכותב הבעל כפי נדיבת ליבו.

אם בכתובה היה כתוב חיוב מאתיים זקוקים בנפרד ובנוסף לכך כתבו התחייבותו של הבעל בתוספת כתובה, כפי שסבר המרדכי שהובא ברמ"א בס"י י"ו סעי' ז, אזי, אין כל בעיה בכתובה זו. שכן החיוב הבסיסי ומינימלי עומד בעינו, ורק בתוספת הכתובה חל פיחות בערכה, ואין כל בעיה בכך, מעבר להפסד הממוני לאשה וירידת ערך של חיובו של הבעל כלפיה.

אולם אם כתבו כדעת הר"ן שהביא הרמ"א שם שיש לכתוב סכום כולל, שכלול בו הן המאתיים זקוקים והן התוספת כתובה, אזי עם מעבר לשקלים חדשים החיוב בדמי כתובה פחות מהחיוב הבסיסי של הבעל.

אומנם יש אומרים שאף בלא שאבדה הכתובה, בעצם המעבר לשקלים חדשים, מחוייבים הכל לעדכן את כתובתם שתהיה לפחות כפי הערך המינימלי של חיובו בכתובה. אולם, יש שאמרו שאין חיוב לעדכן את הכתובה, כיון שהבעל התחייב בזמנו כדן, וכעת ב"ד ידון מה ערך מאתיים זקוקים, שכן מצאנו בשו"ע בס"י מב סעי' ה שכאשר ישנה סתירה בתוך השטר, יש ללמוד עליון מתחתון, לפי העניין. וכן יש לנהוג בשטר זה, שלכל ברור שלא התכוון הבעל לפחות מחיובו הבסיסי. מלבד מה שיש שפסקו שערך הכתובה הינו צמוד למדד, ואזי לעולם נשמר ערכה. ואכמ"ל.

אולם בנידון שאבדה את הכתובה, ומחוייב לכתוב כתובה חדשה, ברור שחייב לכתוב כפי הערך העכשווי. כמבואר בגמ' בב"ק בדף צז: שיש ליתן מטבע שיוצא באותה שעה. וכן מבואר בשו"ת מהרי"ט ח"ב אבהע"ז סי' ב' שדן בשאלה מעין זו, בכתובה שכתב בה 'כך לבנים', ובזמן הנשואין היו ה'לבנים' גדולים... ואח"כ פחתו ה'לבנים' ממשקלם: 'כיצד תשתלם אלמנה זו ממטבע ראשון או ממטבע היוצא עתה'. ונקט המהרי"ט: 'ודאי כשהוא משלם משלם לפי חשבון מטבע הראשון וכפי משקלו'. והמשיך לדון אם מאחר שפסלתו מלכות הוי דינא דמלכותא דינא לפסול את המטבע ההוא. אך כתב שאם הפיחות גרם לכך שירד ערכה של עיקר כתובה, יש לכתוב להגבות דמי כתובה כשער העדכני: 'אבל היכא שיש הפרש במשקל הכסף... שאם אתה אומר יתן לה מאלו המטבעות כמנין הראשונים, נמצא פוחת לבתולה ממאתים ולא למנה ממנה, ולא אמרו בסוף כתובות דנותן לה מן הפחו' שבהם, אלא כשאין אלו הפחותים חסרי המשקל כ"כ, שאם יתיכום ויסירו בדיליהם יבואו מנה ומאתים במשקלם, אלא שאות' המטבע של א"י המעין והדינרין שקילי' וחריפי' טפי. וכן לענין תוספת דתנאי כתוב' ככתוב', נותן לה מאלו המטבעות הפחותות, כיון שבמקום הזה סגי הני זוזי כמו אותם באותו מקום ומתקבלים... אבל הכא שהם פלגא דקמאי... ודאי ל"ש עיקור כתוב' ול"ש תוספת מאותן מעות שהוסיף לה ונתחיי' בהם, צריך לתת לה'. וסיים המהרי"ט בעדות: 'וזכרני בשני גדולי הדור זכרם לחיי עד, הרב מהר"ר משה אלשיך ומורי הרב מהר"ר שלמה סאגיש ז"ל, בזמן שהתחיל המטבע לירד ורבו המחלוק' והמריבות בין בני אדם, וגם לענין הכתוב' הישנו', היו מדקדקי' מאוד לשון הכתוב בכתובה שבא להוציא, שלא יתן לה מטבע שנשתנה לאחר זמן'.